

Tilburg University

De plaats van theologie in universiteit, kerk en samenleving

Denaux, Adelbert

Publication date:
2012

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Denaux, A. (2012). *De plaats van theologie in universiteit, kerk en samenleving: Rede uitgesproken door Adelbert Denaux, bij zijn afscheid als decaan van de Tilburg School of Catholic Theology, te Tilburg, op 14 december 2012*. Prisma Print.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

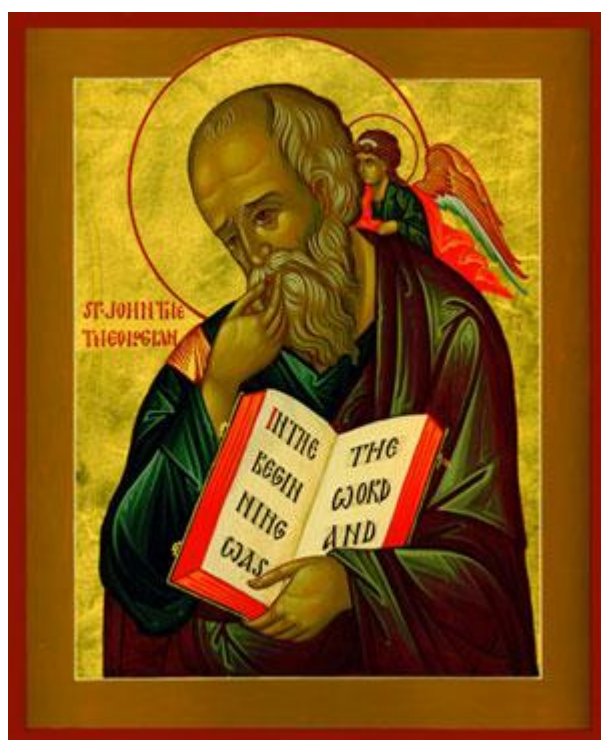
- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

DE PLAATS VAN THEOLOGIE IN UNIVERSITEIT, KERK EN SAMENLEVING

Rede, uitgesproken door Adelbert Denaux, bij zijn afscheid als decaan van de Tilburg School of Catholic Theology, te Tilburg, op 14 december 2012

De Heilige Johannes de Theoloog in Stilte
Russische icon 20ste eeuw

INLEIDING

De keuze van het onderwerp van mijn afscheidsrede als decaan van de Tilburg School of Catholic Theology (afgekort TST) is ingegeven door twee recente gebeurtenissen. Op 8 maart van dit jaar heeft de Internationale Theologencommissie (afgekort ITC) te Rome, waarvan ik het voorrecht heb lid te zijn, een document gepubliceerd dat de titel draagt: “*Theology Today, Perspectives, Principles and Criteria*”. Het document opent met een terugblik op de ontwikkelingen van de katholieke theologiebeoefening tijdens de voorbije vijftig jaar: “De jaren na het Tweede Vaticaans Concilie zijn buitengewoon vruchtbaar geweest voor de katholieke theologie. Nieuwe theologische stemmen klonken, met name van leken, mannen en vrouwen. Nieuwe culturele contexten meldden zich in de theologie, met name die van Latijns-Amerika, Afrika en Azië. Er waren nieuwe thema’s voor reflectie, zoals vrede, rechtvaardigheid, ecologie en bio-ethiek. Oude thema’s werden dieper doordacht, omdat de studie van Bijbel, liturgie, patristiek en middeleeuwen zich vernieuwde. En er werd met nieuwe gesprekspartners van gedachten gewisseld in de oecumenische, interreligieuze en interculturele dialoog. Dat zijn fundamenteel positieve ontwikkelingen. De katholieke theologie heeft het pad willen volgen, opgelegd door het Concilie, dat uitdrukking wilde geven aan ‘zijn verbondenheid ... met, en zijn zorg en liefde voor de gehele mensheid’, door met haar in dialoog te gaan, en ‘aan de mensheid de heilskracht ter beschikking te stellen, welke de Kerk zelf onder leiding van de Heilige Geest van haar Stichter ontvangt’¹. Maar in deze periode is de theologie ook wat gefragmenteerd geraakt, terwijl in de dialoog die we zojuist noemden, de theologie uitgedaagd wordt haar ware identiteit te bewaren. Daarom rijst de vraag wat de kenmerken zijn van de katholieke theologie en wat haar, in al haar veelvormigheid, een klaar zelfbesef geeft in haar contacten met de wereld van tegenwoordig”². Uit deze tekst blijkt dat de ITC de rol van de katholieke theologie verstaat in dialoog met kerk en wereld, te midden de relevante ontwikkelingen van de voorbije decennia, en zich tegelijk ook vragen stelt over de eenheid en de identiteit van de theologie. U zult me niet kwalijk nemen dat ik af en toe uit het document van de ITC citeer.

Een tweede gebeurtenis die ik wil vermelden is een consultatie over “The Future of Theology in the Changing Landscapes of Universities in Europe and Beyond”, die plaatsvond van 6 tot 8 juni 2012 in Granavollen, Noorwegen. De consultatie werd georganiseerd door de Wereldraad van Kerken (WRK), meer in het bijzonder in zijn programma over *Ecumenical Theological Education* (ETE), de commissie “Kerken in de dialoog” van de Konferentie van Europese Kerken (KEK) en van de MF Norwegian School of Theology in Oslo. De consultatie bracht zo’n 45 protestantse, katholieke en orthodoxe vertegenwoordigers van theologische faculteiten, schools of theology uit Europa, Afrika, Latijns-Amerika en Azië bijeen. Onder hen bevonden zich Dr Friedrich Bechina, vertegenwoordiger van de Congregatie voor Katholieke Opvoeding te Rome, Prof. Reimund Bieringer, van de Faculteit Theologie en Religiestudies van de K.U. Leuven; ikzelf vertegenwoordigde de Tilburg School of Catholic Theology. In zijn key-note speech aan het begin van de consultatie deed D. Olav

¹ VATICANUM II, *Gaudium et Spes* 3. Tenzij anders vermeld, zijn de citaten uit de documenten van Vaticanum II ontleend aan de uitgave van het *Katholiek Archief*, Amersfoort: De Horstink, 1967 (Leusden: Stichting ARK, 1986).

² ITC, *Theology Today. Principles, Perspectives and Criteria*, Rome, 2012, Par. 1; Nederlandse vertaling: INTERNATIONALE THEOLOGISCHE COMMISSIE, *Theologie vandaag. Perspectieven, principes en criteria*, in *Collationes. Tijdschrift voor Theologie en Pastoraal* 42 (2012) 177-222. Voortaan afgekort: TT, met verwijzing naar de paragraaf.

Fykse Tveit, de secretaris-generaal van de WRK, het volgende statement: “Christian theology has much to contribute for the future of European university systems. Christian theology has a public responsibility and needs to remain visible in the landscapes of higher education in the future. While the ‘religious factor’ is on the increase globally and in many regions of the global South, universities in the European context cannot risk to marginalize or downplay the role which Christian theology - in cooperation with religious studies - has for looking into issues which are of fundamental importance for our societies such as the ethical and spiritual values guiding our social and political developments”³. De hele consultatie probeerde zicht te krijgen op en ideeën te formuleren over de plaats van de theologie in de academie wereldwijd.

Binnen deze dubbele context, die in belangrijke mate het speelveld bepaalt voor alle katholieke theologische faculteiten, in het bijzonder in Europa, acht ik het passend om in mijn afscheidsrede enkele overwegingen te bieden over de plaats van de discipline theologie in universiteit, kerk en samenleving. Inderdaad, de theologie hoort thuis in deze drie domeinen: de academie, de kerk en de wereld. Ze kan haar specifieke rol slechts vruchtbaar vervullen, wanneer ze zich niet terugtrekt in een van deze drie domeinen of een van die domeinen links laat liggen, maar juist wanneer ze opereert binnen het spanningsveld ervan. Mijn Leuvense collega Lieven Boeve heeft in dat verband terecht gesproken over *Theology at the Crossroads of Academy, Church and Society*⁴. Bovendien moet u van mij geen louter theoretisch betoog verwachten. Goede theologie beweegt zich in een gedegen theoretisch kader en betrokkenheid op een context hoort daarbij. Mijn betoog situeert zich in de specifieke context van Nederland, dat sinds lang als een land van theologie en theologen wordt waargenomen, en dat ik tijdens de voorbije zes jaar in al zijn facetten en nuances heb mogen leren kennen.

1. DE PLAATS VAN DE FACULTEIT THEOLOGIE AAN DE UNIVERSITEIT VAN TILBURG

Theologie een wetenschap?

De plaats van theologische faculteiten in het universitaire landschap van West-Europa is niet (meer) vanzelfsprekend. In 1970 waren er in Nederland 11 academische intellingen voor de studie van de theologie. In 2012 zijn er nog 4. Insiders weten dat de oprichting van de FKT/TST binnen Tilburg University in 2007 niet zonder moeilijkheden is verlopen⁵. Binnen de academie rezen en rijzen vragen over het wetenschappelijk statuut van de theologie. Theologie verstaat zichzelf immers als *scientia Dei*, een wetenschap over God. Object van deze wetenschap is de werkelijkheid van God, voor zover Die zich openbaart. Methode is het *fides quaerens intellectum*, het geloof dat zoekt te begrijpen, de rede verlicht door het geloof. “Niemand heeft ooit God gezien”, zegt de evangelist Johannes (Joh 1,18). Daarover zijn gelovigen, wetenschappers en atheïsten het eens. God maakt geen deel uit van de zichtbare⁶, meetbare, grijpbare, verstaanbare werkelijkheid. Hoe kan Hij dan voorwerp van wetenschap zijn? Bovendien, theologie veronderstelt geloof: hoe kan ze dan nog wetenschap zijn, die

³ WCC calling for strengthening Christian theology in public universities and higher education institutions. Press release on Oslo conference. Zie <http://www.globethics.net/web/the-future-of-theology-in-europe?layoutPId=4297725>.

⁴ L. BOEVE, *Theology at the Crossroads of Academy, Church and Society*, in *ET-Studies. Journal of the European Society for Catholic Theology* 1 (2010) 71-90.

⁵ Zie hierover de bijdrage van Ernst HIRSCH BALLIN, *Hein van Oorschot: understanding the catholic tradition*, in de *Acta Amicorum Hein van Oorschot*, Tilburg, [2012], pp. 9-12.

⁶ Wel dient hier onmiddellijk een nuancering te worden aangebracht: ook al is God in principe onzichtbaar, toch is zijn uitstraling enigermate zichtbaar: “vol zijn hemel en aarde van uw heerlijkheid”, zeggen we telkens we eucharistie vieren. God werkt in de geschiedenis, in de harten van mensen, in heiligen. Volgens de christelijke traditie wordt Hij bij uitnemendheid zichtbaar in zijn Zoon Jezus Christus: “Wie mij ziet, ziet de vader” (Joh 13,9).

pretendeert ‘onbevooroordeelde’ kennis na te streven? Hoe verhoudt zich geloofskennis tot wetenschappelijke kennis? De vragen die hierbij rijzen zijn: wat is redelijkheid, wat is rationaliteit, en wat is wetenschap? Vergeten we niet dat dit historisch gegroeide concepten zijn.

De academie is tegenwoordig een huis met vele kamers⁷. De wetenschap dijt uit en vertakt zich in steeds verdergaande specialisaties. Wetenschap is een pluriforme onderneming. Toch onderneemt de Nederlandse Basisclassificatie (NBC) (4de uitgave van 2004), die is opgezet om de onderwerpsontsluiting door wetenschappelijke bibliotheken gezamenlijk te kunnen uitvoeren, een poging om die onder te brengen in een vier grote groepen of families, te weten geesteswetenschappen, exacte wetenschappen, technische wetenschappen, en sociale wetenschappen⁸.

Het ligt voor de hand deze vierdeling terug te koppelen naar het onderscheid dat de Duitse filosoof Wilhelm Dilthey destijds in zijn *Einleitung in die Geisteswissenschaften* (1883)⁹ heeft voorgesteld, namelijk dat tussen natuurwetenschappen en geesteswetenschappen, die als onderzoeksobject respectievelijk de “natuur” hebben of (de uitingen van) de (menselijke) “geest”, die zich in de loop van de geschiedenis hebben voorgedaan¹⁰. Daaraan beantwoordt een eigen onderzoeksmethode. Natuurwetenschappen proberen de verschijnselen in de natuur te *verklaren* als toepassingen van algemene wetten die door het experiment kunnen bevestigd of geverifieerd worden. Geesteswetenschappen daarentegen hanteren een hermeneutische methode: de geesteswetenschapper probeert de historisch-maatschappelijke werkelijkheid, het geestesproduct van de mens, te *begrijpen*, en dit vanuit een zekere (menselijke) affiniteit met zijn onderzoeksobject. De kennis die via de geesteswetenschappen bereikt wordt is dus niet “rationeel” in de zin van empirisch of experimenteel verifieerbaar, maar wel “redelijk”, omdat de geesteswetenschap zich in haar kennisverwerving bedient van onderzoeksmethoden die de toets der (wetenschappelijke) redelijkheid kunnen doorstaan.

Ook al is de voorstelling van W. Dilthey contextueel bepaald en enigszins gedateerd, toch lijkt zijn onderscheid tussen natuurwetenschappen (ook nog genoemd positieve of exacte wetenschappen) en geesteswetenschappen (in het Frans *sciences humaines*, in het Engels *humanities*, soms ook mens- en cultuurwetenschappen genoemd) en dus de relatieve autonomie van beide wetenschapsdomeinen ook op vandaag legitiem. Niet voor niets wijst de term geesteswetenschappen op zoiets als “geest”, in onderscheid met de “materie”. Filosofische vooronderstelling van het handhaven van de relatieve autonomie van het wetenschapsdomein geesteswetenschappen is dus de aanname dat “geest” en zijn diverse

⁷ In wat volgt maken we gebruik van onze bijdrage A. DENAUX, *Theologie en Geesteswetenschappen: tussen geloof en cultuur*, in *Annalen van het Thijmgenootschap* 100 (2012/5).

⁸ De NWO daarentegen onderscheidt – nogal willekeurig – acht wetenschapsgebieden: Aard- en levenswetenschappen (ALW), Chemische wetenschappen (CW), Exacte wetenschappen (EW), Geesteswetenschappen (GW), Maatschappij- en gedragswetenschappen (MaGW), Medische wetenschappen (ZonMw), Natuurkunde (N), en Technische wetenschappen (STW). Het NWO-gebied Geesteswetenschappen stimuleert onderzoek op het gebied van: geschiedenis, kunstgeschiedenis, archeologie, taal, spraak en logica, literatuurwetenschap, religiewetenschap, filosofie, film-, muziek- en theaterwetenschap

⁹ W. DILTHEY (1883), *Einleitung in die Geisteswissenschaften. Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und der Geschichte*, heruitgave Stuttgart: Teubner, 1922, ⁸1979. Zie Jozef KEULARTZ (red.), *Kritiek van de historische rede. Wilhelm Dilthey. Inleiding Jozef Keulartz, vertaling Wilfred Oranje*, Amsterdam: Boom, 1994.

¹⁰ Cf. W. DILTHEY, *Afbakening van de geesteswetenschappen*, in Jozef KEULARTZ (red.), *Kritiek van de historische rede. Wilhelm Dilthey*, pp. 124-133, spec. p. 124: “Naast de natuurwetenschappen is op natuurlijke wijze uit de taken van het leven zelf een groep van kennisvormen ontwikkeld die door *hun gemeenschappelijk object* met elkaar zijn verbonden: geschiedenis, economie, rechts- en staatswetenschappen, godsdienstwetenschap, de studie van literatuur en poëzie, van architectuur en muziek, van filosofische wereldbeschouwingen en stelsels, en tot slot de psychologie. Al deze wetenschappen hebben betrekking op hetzelfde grote feit: *het menselijk geslacht*. Ze beschrijven en verhalen, oordelen en vormen begrippen en theorieën met betrekking tot dit ene feit”. Onze cursivering.

verschijningswijzen een aspect is van de werkelijkheid dat niet reduceerbaar is tot de materie. Het moge duidelijk zijn dat theologen dit postulaat van het bestaan van de ‘geest’ delen, evenals de hermeneutische, ‘verstehende’ methode die daarbij hoort, ook al beseffen ze dat niet alle ‘geesteswetenschappers’ dit doen.

Omwille van haar uitgangspunten en haar zogenaamd “gebrek” aan een strikt wetenschappelijke methode, hebben sommigen hun twijfels over het wetenschappelijke gehalte van de geesteswetenschappen. Verdienen geesteswetenschappen het label “wetenschappelijk”? Alles hangt af van wat men onder “wetenschap” verstaat en hoe men de eenheid en de verscheidenheid van de wetenschappen opvat. Hoe men daarover denkt vloeit voort uit overwegingen, al dan niet gecombineerd, betreffende het object van de wetenschappen en betreffende de methode om kennis te verwerven. De vraag is of er uiteindelijk één object van onderzoek is (de materie in zijn mathematische structuur: materialisme) of méér (materie én geest, natuur én geschiedenis), en of men kan volstaan met één universele methode (de kwantitatief-wiskundige methode van de natuurwetenschap) dan wel met nog andere (*verstehende* of hermeneutische methodes). Het moge eveneens duidelijk zijn dat theologen voor het tweede antwoord kiezen en dat ze redelijkerwijze mogen veronderstellen dat de meeste onderzoekers van de Tilburg University, die gespecialiseerd zijn in ‘menschwetenschappen’, dit ook doen. *Understanding Society*, de samenleving ‘begrijpen’, houdt m.i. wel iets meer in dan een aantal causale mechanismen in die maatschappij of in het gedrag van de mens ‘verklaren’ of blootleggen. Kortom, rationaliteit en wetenschap reduceren tot positieve wetenschappen en tot verifieerbare en controleerbare kennis is een reductie van het menselijke vermogen van de rede en de kennis.

Het is daarom merkwaardig dat de discipline theologie soms steun krijgt uit onverwachte hoek. Ik ben zo vrij hier te verwijzen naar de openingsrede die Frank van der Duyn Schouten, van huize uit wiskundige, voormalig rector van onze universiteit, en tegenwoordig ook voorzitter van het College van Bestuur van de Protestantse Theologische Universiteit, op 31 augustus van dit jaar aan laatstgenoemde instelling hield. Hij wijst er op een merkwaardige parallel tussen de wiskunde en de theologie: “Beide zijn disciplines waarin abstractie een dominante rol speelt. De wiskunde is net zo min als de theologie een experimentele wetenschap. De zeer aanvechtbare, maar teveel gehoorde, bewering dat wetenschap pas wetenschap genoemd mag worden als via experimenteel onderzoek toetsing van theorie kan plaatsvinden, zet niet alleen de theologie maar ook de wiskunde buiten spel. Wiskundigen bewegen zich onbekommerd op terreinen waar experimenteel onderzoek uitgesloten is. Om beter inzicht te krijgen in het eindige ondermaanse laten wiskundigen van alles en nog wat *naar het oneindige gaan*. Daar in het oneindige blijken andere wetmatigheden te gelden dan in het eindige. Wiskundigen beschouwen daarom het oneindige als een zeer interessant object van studie en zeer grote wiskundigen hebben juist daar hun sporen verdiend. Waarom zou dan aan theologen de vrijheid ontzegd moeten worden studie te maken van *de Oneindige*?” Voor een theoloog is dat uiteraard hartverwarmende taal, die als muziek in de oren klinkt. Natuurlijk ziet onze zegsman ook verschillen, bijvoorbeeld dat de wetenschappelijke reputatie van de wiskunde, ondanks de soms drastisch slinkende studentenaantallen, zo groot is dat geen enkele universiteit eraan gedacht heeft zijn faculteit wiskunde af te schaffen, terwijl dat met een aantal faculteiten theologie in Nederland wel is gebeurd. Ik zie nog wel andere verschillen. Om maar een voorbeeld te noemen: de logica van de triniteitsleer, waar bij één in zekere zin gelijk is aan drie, is zeker geen voorbeeld van wiskundige logica. Dat de ene, ware God niet gedacht kan worden als absolute eenzaamheid, maar als een gemeenzaamheid van drie personen, Vader, Zoon en Heilige Geest, is een waarheid die moeilijk toegankelijk is voor de menselijke geest, maar wel zinvol voor het ontvankelijke en gelovige hart dat wil nadenken over de geloofsgeheimen.

Theologie en andere wetenschappen, in het bijzonder de religiewetenschappen (resp. cultuurwetenschappen)

Wanneer theologie pretendeert een wetenschap te zijn, dient ze in gesprek te treden met andere wetenschappen, rekening te houden met hun bevindingen en resultaten en na te denken over de vragen en uitdagingen die deze wetenschappen aan de theologie stellen. Hoe dienen we ons de wisselwerking tussen theologie en andere wetenschappen voor te stellen?

Om te beginnen willen we opmerken dat de theologie, ook al is ze in wezen één en heeft ze haar eigen unieke kenmerken als wetenschap¹¹, tegelijk gekenmerkt is door een opvallende pluriformiteit. Tegenwoordig onderscheidt men binnen de discipline theologie de historische, de systematische en de praktische vakgebieden. In elk van die vakgebieden wordt gebruik gemaakt van de methoden en resultaten van andere disciplines: “Vanouds heeft de theologie gewerkt met de filosofie als fundamentele partner. Daarnaast hebben zich in de moderne tijd ook andere partners voor de theologie aangediend. Bijbelstudies en kerkgeschiedenis hebben hulp gekregen om nieuwe methoden te ontwikkelen voor de analyse en interpretatie van teksten en nieuwe technieken om de historische betrouwbaarheid van bronnen te bewijzen en sociale en culturele ontwikkelingen te beschrijven. Systematische, fundamentele en moraaltheologie hebben alle drie baat gehad bij contacten met andere wetenschappen, zoals bij voorbeeld de cultuurwetenschappen, maar ook met de economische, medische en natuurwetenschappen. De praktische theologie heeft profijt gehad van de uitwisseling met sociologie, psychologie en pedagogiek. In al deze contacten moet de katholieke theologie de eigen coherentie van de methoden en wetenschappen die zij gebruikt eerbiedigen, maar zij moet er ook kritisch mee omgaan, in het licht van het geloof dat deel uitmaakt van de eigen identiteit en motivatie van de theoloog”¹². Het is daarom belangrijk dat de theologie een plaats heeft gekregen binnen de Universiteit van Tilburg. Dat verhoogt de mogelijkheid tot interdisciplinaire samenwerking met andere faculteiten. We zijn de universiteit dankbaar dat ze die kans gegeven heeft door de TST als faculteit op te richten. In de loop van de voorbije zes jaar is er een begin gemaakt met interfacultaire en interdisciplinaire samenwerking, maar deze dient m.i. nog verder uitgebouwd en versterkt te worden.

Bij dit kritisch assimileren en integreren van de resultaten van andere wetenschappen kan de filosofie een bemiddelende rol spelen: “Het komt de filosofie toe, als wijsheid van de rede, de resultaten die door verschillende wetenschappen verzameld zijn, in te voegen in een meer universele visie. Het inschakelen van de bemiddelende rol van de filosofie helpt de theoloog om wetenschappelijke gegevens met de nodige zorg te benutten ... Filosofie is ook een hulp voor de wetenschappers zelf, zodat zij niet verleid worden om hun eigen methoden en onderzoeksresultaten één op één toe te passen op religieuze kwesties, die een andere benadering vergen”¹³. Gemeenschappelijk aan de theologie en filosofie is hun aandacht voor wat de fysieke werkelijkheid overstijgt, voor het metafysische. Maar de filosofie maakt zelf een crisis van de metafysica mee. Het antwoord hierop is echter niet het aannemen van een *duplex veritas* en van een dubbele realiteit, de fysische en de metafysische¹⁴, maar van twee onherleidbare domeinen van de *ene* werkelijkheid. Het bestaan aannemen van een werkelijkheidsdimensie boven en buiten de fysieke realiteit kan in een gesecculariseerde samenleving een ‘handicap’ lijken, omdat je als een dromer wordt aangezien die zich met onverifieerbare dingen bezighoudt. Maar je kunt dit waardeoordeel ook omkeren: misschien is het een handicap van de West-Europese cultuurdragers dat ze het niet zinvol achten na te

¹¹ TT, 74: “Haar specifieke onderwerp is de ene en enige God, en zij bestudeert dit onderwerp op haar eigen specifieke wijze, namelijk door het gebruik van de rede, verlicht door de openbaring”.

¹² TT, 81.

¹³ TT, 82.

¹⁴ Zo J. BUVE, *Plato in het Vaticaan. Pleidooi voor gezond verstand in Kerk en Democratie*, Deventer: Deventer Universitaire Pers, 2012.

denken over het meta-fysische. Zij staan daarin trouwens vrij geïsoleerd. In Noord-Amerika, Latijns-Amerika, Afrika en Azië staat de samenleving minder gecompliceerd tegenover de wereld van het onzichtbare en maakt de religie een vanzelfsprekend onderdeel uit van de cultuur. Meer nog, er is niet alleen een crisis van de filosofie in de klassieke zin van het woord. Ook de geesteswetenschappen in het algemeen lijden aan een identiteitscrisis: ze weten nauwelijks nog welk postulaat of vooronderstelling hen bindt, in onderscheid met de natuurwetenschappen. De theologie herinnert aan het nut van het geest-postulaat als conditie van specifiek geesteswetenschappelijk onderzoek. Ze behoedt sommige takken van de geesteswetenschap voor reductie van haar methoden tot natuurwetenschappelijke methoden (pure empirie, logica, experimenteel, wiskundige modellen, etc.). Daarom vind ik het wenselijk dat aan onze universiteit *Theology* en *Humanities* de handen in elkaar slaan om een bepaald type van wetenschap en van universitaire cultuur levendig te houden. Ik kan hier trouwens zeggen dat ik in de voorbije jaren als decaan theologie steeds de beste contacten heb gehad met de decaan humanities. Er was een duidelijke affiniteit tussen onze benadering van kennis, wetenschap en academische aangelegenheden.

Een heel bijzondere band heeft de theologie met de religiewetenschappen. Deze band is niet zonder spanningen en uitdagingen. We stellen vast dat in Nederland tijdens de voorbije decennia heel wat theologische faculteiten om meerdere redenen gemuteerd zijn in departementen religiestudies of cultuurstudies. De eigenlijke theologie op academisch niveau wordt nog slechts aan een handvol instellingen gedoed. De Internationale theologencommissie heeft zich uiteraard over de relatie tussen beide disciplines gebogen. Het lijkt me de moeite waard haar standpunt uitvoerig te citeren: “De relatie tussen theologie en religiewetenschappen of religiestudies (bijvoorbeeld godsdienstfilosofie, godsdienstsociologie) is van bijzonder belang. Religiewetenschappen/studies houden zich bezig met teksten, instituties en verschijnselen van de christelijke traditie, maar doen dat naar de aard van hun methodologische principes van buiten af, onafhankelijk van de vraag naar de waarheid van wat zij bestuderen; voor hen zijn de Kerk en het geloof simpelweg onderzoeksobjecten als alle andere. In de 19^e eeuw bestonden er grote conflicten tussen theologie en religiewetenschappen/studies. Aan de ene kant werd beweerd dat theologie geen wetenschap is omdat zij het geloof veronderstelt; alleen religiewetenschappen/studies konden ‘objectief’ zijn. Aan de andere kant werd beweerd dat religiewetenschappen/studies antitheologisch zijn omdat zij het geloof zouden ontkennen. Tegenwoordig duiken deze oude controversen soms weer op, maar er zijn nu betere voorwaarden voor een vruchtbare dialoog tussen beide partijen. Enerzijds zijn religiewetenschappen/studies nu ondergebracht in het systeem van theologische methoden, omdat het noodzakelijk is, niet alleen voor exegetische en kerkgeschiedenis, maar ook voor pastorale en fundamentele theologie, om de geschiedenis, structuur en fenomenologie van religieuze ideeën, onderwerpen, riten etc. te onderzoeken¹⁵. Anderzijds hebben de natuurwetenschappen en de moderne epistemologie meer in het algemeen laten zien, dat er nooit een neutrale positie voorhanden is van waaruit naar de waarheid gezocht kan worden; de onderzoeker brengt altijd eigen perspectieven, inzichten en vooronderstellingen mee, die van invloed zijn op de studie die ondernomen wordt. Maar er blijft altijd een wezenlijk onderscheid tussen theologie en religiewetenschappen/studies: theologie heeft de waarheid van God als haar onderwerp en reflecteert over dit onderwerp met

---

¹⁵ Het document van de ITC doet hier de merkwaardige opmerking, dat de theologie de methoden van de andere wetenschappen in zekere mate ‘integreert’. Het is inderdaad belangrijk vast te stellen dat theologie als wetenschap intrinsiek multidisciplinair is. Bijbelwetenschap en kerkgeschiedenis bijvoorbeeld werken met methoden van filologie en geschiedwetenschap. De systematische theologie werkt met een methode van abstraheren die aan de filosofie niet vreemd is. En de praktische theologie werkt met methoden van menswetenschappen (religiewetenschappen; psychologie en sociologie) en empirische wetenschappen (statistiek). Kerkelijk recht is niet vreemd aan de rechtswetenschappen.

geloof en in het licht van God, terwijl religiewetenschappen/studies religieuze verschijnselen als hun onderwerp hebben en die benaderen met culturele interesse, en zich methodisch onthouden van een oordeel over de waarheid van het christelijk geloof. Theologie gaat verder dan religiewetenschappen/ studies omdat zij van binnen uit reflecteert over de Kerk en haar geloof, maar theologie kan ook haar voordeel doen met het onderzoek dat religiewetenschappen/studies van buiten af doen”¹⁶.

Dat lijkt me een verstandige leidraad voor de verhouding en de wisselwerking tussen beide disciplines. De ITC stelt duidelijk: de theologie heeft belang bij een goede relatie met religiestudies. Ik wil de collega’s die zich met religiestudies of cultuurstudies bezig houden eraan herinneren dat het omgekeerde ook waar is. Ook zij kunnen er hun voordeel mee doen af en toe te rade te gaan bij theologen. Verder stel ik vast dat er feitelijk een soort werkverdeling tussen beide plaatsvindt: theologen zijn geïnteresseerd in thema’s waar godsdienstwetenschappers zich niet of minder mee bezighouden: bijvoorbeeld de studie van de Bijbel, van de kerkvaders, van middeleeuwse theologie, van kerkelijke biografie enz. Anderzijds kan de theologie samen met de discipline religiestudies de collega’s binnen de geesteswetenschappen eraan herinneren aan dat ‘religie’, respectievelijk de christelijke religie, een van de belangrijkste expressies is van de menselijke geest, van de menselijke cultuur.

Bijdrage van de theologie aan de universiteit?

We hebben tot nu toe al een en ander gezegd over de theologie als wetenschap en over haar relatie met andere wetenschappen binnen de universiteit. We zijn er ons ook van bewust dat het een weldaad is voor de theologie een plaats te krijgen binnen het samenspel der wetenschappen aan de universiteit. De vraag die nog blijft is of de theologie ook een specifieke bijdrage aan de universiteit als geheel kan leveren? Met alle bescheidenheid die hierbij past, denk ik het wel.

Vooreerst kan de theologie een bijdrage leveren aan de identiteit van de universiteit. In zijn *Idea of a University* vond John Henry Newman al dat theologie “a branch of knowledge” is die een plaats verdient aan de universiteit die, zoals haar naam zegt, “a place of instruction” is, “where *universal* knowledge is professed”¹⁷. Onze universiteit heeft in de voorbije jaren ernstig nagedacht over haar identiteit. In haar *mission statement* zegt ze ‘geworteld [te zijn] in de christelijke en humanistische tradities van de Europese cultuur” en “geïnspireerd van de katholieke traditie”. Ze wil daarbij de erfenis van haar stichter Martinus Cobbenhagen respecteren, die zijn economische expertise in het licht zag van de sociale leer van de katholieke Kerk. Theologen van deze universiteit hebben, uiteraard naast vele anderen, een rol gespeeld in het verwoorden van deze inspiratie¹⁸.

Ten tweede, theologie kan een bijdrage leveren in het streven naar wetenschappelijke integriteit. Het Stapel-incident heeft een reflectie teweeg gebracht op de noodzaak om wetenschappers en studenten bewust te maken dat wetenschappelijke integriteit de grondslag en mogelijksvoorwaarde dient te zijn van een authentieke universitaire cultuur. Tijdens een bijeenkomst die hieraan werd gewijd bleek dat wetenschappelijke integriteit niet enkel gegarandeerd wordt door codes en regelgeving, maar door morele attitudes zoals eerlijkheid, bescheidenheid, openheid voor kritiek, en matiging van ambitie. Over deze attitudes heeft de klassieke ‘deugdenleer’ van de christelijke traditie wel een en ander te zeggen. Goede

---

¹⁶ TT, 83.

¹⁷ J.H. NEWMAN, *The Idea of a University* [1859] (ed. I.F. Ker), Oxford, 1976, pp. 33-50: “Theology a Branch of Knowledge”, spec. p. 34.

¹⁸ Zie A. DENAUX & A. DE RUYTER, *UvT bewust van haar identiteit*, 2011 (pro manuscripto); E. BORGMAN, *Tilburg University. Met het oog op goed leven. Cobbenhagen en onze universitaire cultuur*, Tilburg University, 2011.

wetenschapsbeoefening veronderstelt een moreel besef bij de wetenschapper en dit is dikwijls, maar natuurlijk niet noodzakelijk altijd gelieerd aan religie.

Ten derde, de theologie kan ook een bijdrage leveren aan het concept van een brede universitaire vorming van studenten tot leiders en cultuurdragers, en niet enkel tot goede vakspecialisten. Theologen, en ik hoop niet alleen zij, stellen kritische vragen bij wat Herman De Dijn noemt de toenemende “*vermanaging* en *vermarkting* van het onderwijs” als gevolg van “het beheersingssyndroom dat de moderne cultuur kenmerkt”¹⁹. “Onderwijs is er niet op gericht studenten van instrumenten te voorzien waarmee zij door henzelf of door anderen willekeurig en tot eigen voordeel vastgestelde doelen kunnen bereiken. Het is erop gericht hen te scholen tot verantwoordelijke bestuurders, beleidsmakers, ondernemers en intellectuelen die allereerst en uiteindelijk de waarheid, het algemeen belang en het algemeen welzijn voor ogen hebben. Onze universiteit wil dat de resultaten van haar onderzoek en haar onderwijs bijdragen aan de menselijke waardigheid van onze medeburgers in de wereld”²⁰.

Ten vierde, de theologie herinnert eraan dat het streven naar wetenschappelijk verantwoorde ‘kennis’ de vraag naar ‘waarheid’, en ruimer nog de vraag naar het samengaan van het ware, goede en schone (*verum, bonum et pulchrum*), niet mag uitsluiten (zogezegd omwille van wetenschappelijke methodologische vereisten). Wanneer dit soort vragen uit de academie wordt gebannen op grond van zgn. objectieve wetenschappelijke criteria, dan schieten de academie en de wetenschap tekort in hun wezenlijke opdracht en verliezen ze aan maatschappelijke relevantie. Een universiteit, geïnspireerd vanuit de katholieke traditie, heeft geen enkel taboe: er mag over alles nagedacht en onderzoek verricht worden, ook over de vragen die ons als mens ten diepste bezighouden²¹.

Ten vijfde, de theologie is uiteraard niet de enige die geïnteresseerd is in de waarheidsvraag, maar zij houdt zich wel bij uitstek bezig met de zinvraag, dat wil zeggen de vragen naar de zin van het leven: waar kom ik vandaan? wat moet ik doen? welke is mijn uiteindelijke bestemming? Over de verhouding tussen de waarheidsvraag en de zinvraag valt veel te zeggen, maar in de context van ons betoog komt het erop neer dat de zinvraag de waarheidsvraag toebuigt naar de concrete existentie van mens en samenleving. Als de theologie de zinvraag niet uitdrukkelijk blijft stellen, gebeuren er allerlei zaken waar we als maatschappij niet blij mee zijn: dan wordt namelijk de vraag naar de ‘ware’ betekenis van het leven tot een individuele opinie van ieder afzonderlijk, waarbij de waan van de dag, de emotionaliteit en allerlei vormen van ideologische beïnvloeding de boventoon zullen gaan

---

¹⁹ Cfr. H. DE DIJN, *Geef de leraren hun vak terug. Over het onderwijs en de markt*, in *Ons Erfdeel* 55/3 (2012) 112-119, spec. p. 115-116: “De vermarkting van het onderwijs blijkt uit diverse fenomenen. Zo worden leerlingen of studenten (of hun ouders) opgevat als cliënten die verondersteld worden scholen te zien als machines voor het verwerven van competenties waarmee men het in het latere leven verder kan brengen. Onderwijsinstellingen zien elkaar als concurrenten op de onderwijsmarkt die elkaar cliënten moeten zien af te snoepen. Waar de concurrentie in de reële wereld verplicht om de procedure te optimaliseren, daar veroorzaakt zij in de complexe wereld van het onderwijzen vooral een exponentiële toename van administratie, controle en schone schijn. Via een systeem van (verondersteld) objectieve parameters, meetinstrumenten bij regelmatige evaluaties en visitaties worden ze voortdurend met elkaar vergeleken en dus letterlijk gedwongen elkaar als concurrenten te beschouwen. Onvermijdelijk gaat daardoor grote aandacht naar imago building, speurt men voortdurend naar nieuwe studierichtingen, “niches” en projecten. Bijzaken worden aldus hoofdzaken. In die context is er tevens een onvermijdelijke groei aan bureaucratie, van allerlei nevendiensten (trajectbegeleiding, informatieverwerving, ICT, internationalisering, pr, enzovoort) die het eigenlijke onderwijs gaan koloniseren (alles moet wijken voor de internationale week, of de visitatie, of het indienen van formulieren). Dat alles binnen hetzelfde of een nauwelijks stijgend budget; wat gewoonlijk afbouw van contacturen met zich meebrengt. De aandacht van het management gaat spontaan uit niet naar het onderwijsproces zelf, naar de reële kwaliteit van het onderwijs (naar de rekrutering van goede leraars bijvoorbeeld), maar naar de cijfers, het imago, naar wat na de visitatie in de krant staat. De instellingen verwaarlozen hun primaire opdracht. Het resultaat is ook diplomaproductie die niet garant staat voor kwaliteit”.

²⁰Cfr. A. DENAUX & A. DE RUYTER, *UvT bewust van haar identiteit*, 2011 (pro manuscripto), p. 2

²¹ Cfr. A. DENAUX & A. DE RUYTER, *UvT bewust van haar identiteit*, 2011 (pro manuscripto), p. 3.

voeren. De theologie dient er, samen met de filosofie, ten slotte toe om een reflectie op de fundamentele levensvragen op gang te houden en zo de (andere) menswetenschappen te betrekken op datgene waar hun onderzoeksobject eigenlijk over gaat: de studie van manieren waarop mensen aan die levensvragen gestalte geven in heden en verleden. Door de geestes- of menswetenschappen daaraan te herinneren kan de theologie bijdragen tot hun maatschappelijke relevantie²².

2. DE PLAATS VAN DE FACULTEIT THEOLOGIE IN DE KERK

Theologie heeft niet allen een plaats in de academie, maar ook in de Kerk. Terecht stelt de ITC: “Theologie hoort thuis binnen de Kerk, die samengeroepen is door Gods Woord. Theologie is ecclesiaal, en dat is een constitutief aspect van de theologische opdracht, omdat theologie gebaseerd is op geloof, en geloof zelf zowel persoonlijk als ecclesiaal is. Gods openbaring is erop gericht het volk van God te verzamelen en te vernieuwen, en theologen ontvangen via de Kerk het object van hun onderzoek”²³.

Theologie heeft een wezenlijke taak te vervullen in de Kerk. Ze geeft, hoewel niet als enige, gestalte aan de profetische functie van de kerk. Naar het voorbeeld van Jezus Christus, die in zijn persoon de functies van profeet, priester en koning vervult, onderscheidt de christelijke traditie drie wezenlijke taken of functies in de kerk, de profetische, priesterlijke en de koninklijke functie, of met andere woorden: onderricht, eredienst en bestuur. John Henry Newman beschrijft de evolutie van deze drie wezenlijke opdrachten en functies van de kerk als volgt: eerst was er de vroomheid en eredienst van eenvoudige lieden, die uitgroeiden tot het heroïsme van de martelaren en belijders; daarna kreeg het christendom vat op de intellectuele en gevormde klasse en creëerde het de theologie en de *schools of learning*; ten slotte ging het zetelen, als een kerkelijke politieke macht, tussen prinses en koos het Rome als zijn centrum. En dan formuleert Newman de eigen plaats van deze drie functies of opdrachten, hun expertise en hun mogelijke ontsporingen. Ik citeer zijn visie in het meesterlijke Engelse proza dat hem kenmerkt: “Truth is the guiding principle of theology and theological inquiries; devotion and edification, of worship; and of government, expedience. The instrument of theology is reasoning; of worship, our emotional nature; of rule, command and coercion. Further, in man as he is, reasoning tends to rationalism; devotion to superstition and enthusiasm; and power to ambition and tyranny”²⁴. Dat er “chronische botsingen of tegenstellingen” tussen deze functies optreden, ligt “in de aard van de zaak”²⁵. Volgens Newman ‘is theologie het fundamentele, regulerende principe van het gehele kerkelijke systeem’, toch ‘kan theologie niet altijd de doorslag geven’²⁶. “Over spanningen tussen theologen en het leergezag zei de Internationale Theologische Commissie in 1975: ‘Waar echt geleefd wordt, bestaat altijd spanning’. ‘Zulke spanning hoeft niet geduid te worden als

²² Cfr. A. DENAUX, *Theologie en Geesteswetenschappen: tussen geloof en cultuur*, in *Annalen van het Thijmgenootschap* 100 (2012/5).

²³ TT, 20.

²⁴ J.H. NEWMAN, *Preface to the Third Edition* [1877], in *The Via Media of the Anglican Church*; Vol. I, Westminster, MD: Christian Classics, 1978, pp. xv-xciv, spec. xli.

²⁵ TT, 42. Zie hierover H. TERCIC, *De gelovige visie op de dynamiek van het conflict in Newmans denken*, in *Communio* 32 (2007) 434-447, spec. pp. 443-444.

²⁶ J.H. NEWMAN, *Preface to the Third Edition*, p. xlvii: “Theology is the fundamental and regulating principle of the whole Church system” en xlviii-xlix: “Yet theology cannot always have its own way; it is too hard, too intellectual, too exact, to be always equitable, or be always compassionate; and it sometimes has a conflict or overthrow, or has to consent to a truce or a compromise, in consequence of the rival force of religious sentiment or ecclesiastical interests; and that, sometimes in great matters, sometimes in unimportant”.

vijandigheid of daadwerkelijke oppositie, maar kan gezien worden als een vitale kracht en een stimulans voor het uitvoeren, in verbondenheid, van ieders taak door middel van dialoog”²⁷.

Omdat de TST wezenlijk thuishoort in beide werelden, de universiteit en de kerk, wil ze tegelijk academisch én kerkelijk zijn. Dat is niet de meest comfortabele positie. Maar ik denk dat dit een typisch ‘katholieke’ benadering is, die eerder denkt in termen van ‘en ... en’ dan in termen van ‘of ... of’. Daarin verschillen we van hen die denken dat je maar het ene of het andere kunt zijn: academisch of kerkelijk. Wij daarentegen zijn van oordeel dat het gaat om een vruchtbare spanning, die soms zelfs tot conflicten kan leiden, maar niet om een principiële tegenstelling tussen beide loyaliteiten. Soms zijn er spanningen, maar die zijn een teken van vitaliteit. Sommigen vinden ons te weinig academisch, anderen te weinig kerkelijk. In onze ogen is een tegenstelling tussen confessionele en wetenschappelijke theologie niet vruchtbaar.

Als kerkelijke faculteit is de TST ook bevoegd om mensen op te leiden tot kerkelijke ambten en bedieningen. Daartoe heeft ze een kerkelijke erkenning nodig vanwege de Congregatie voor Katholieke Opvoeding te Rome. Bij haar oprichting per 1 januari 2007 heeft de TST die tijdelijk gekregen, en op 31 december 2011 is de definitieve erkenning verleend en maakt ze daardoor deel uit van een wereldwijd netwerk van kerkelijk erkende theologische faculteiten. Tijdens de voorbije jaren zijn onze contacten met de Congregatie voor Katholieke Opvoeding zeer positief geweest. Dit is recent nog gebleken door de hartelijke ontvangst op de Congregatie door Pater Friedrich Bechina tijdens het bezoek van een 34-koppige delegatie van de TST en FHTL aan Rome in september van dit jaar. De relaties met de Kerk zijn vastgelegd in *Special Statutes* die de rechten en plichten van de betrokken partijen bepalen. Dat houdt o.m. in dat de Grootkanselier, de aartsbisschop van Utrecht, toezicht houdt op het kerkelijk karakter van de faculteit en dat docenten een *nihil obstat* van Rome dienen te ontvangen om vast benoemd te kunnen worden. Goede relaties vragen om wederzijds respect en erkenning van elkaars bevoegdheid.

De Faculteit katholieke theologie wil ten dienste staan van de kerk van Nederland. Rome kijkt met een bijzondere aandacht naar onze faculteit. Het beschouwt de aanwezigheid van een kerkelijke faculteit in een gesecculariseerd land als Nederland als een test-case voor wat er gaat komen in andere West-Europese landen²⁸. Rome ziet de TST als draaischijf van alle kerkelijke opleidingen in Nederland. Daarom ziet het bij voorkeur de diocesane seminaries op den duur met de TST affiliëren. Dat kan tot beider voordeel strekken. De faculteit schaaft zich van harte achter deze realistische en toekomstgerichte visie van de Romeinse congregatie en is bereid eraan te werken. Maar ook hier staat de faculteit binnen een spanningsveld. Binnen de Nederlandse kerkprovincie zijn er aarzelingen en weerstanden om de visie van Rome te implementeren. Dat maakt de relatie van de TST met sommige krachten binnen de Nederlandse kerkprovincie nog niet optimaal. Het wederzijds vertrouwen mag nog verder groeien. Van kerkelijke zijde dient men vertrouwen te hebben in een instelling, een theologische faculteit, die deel uitmaakt van een katholieke universiteit en uit publieke middelen gefinancierd wordt, die eigen criteria voor academische kwaliteit van docenten heeft en moet stellen en waarover het toezicht een zaak van goed samenspel is tussen dragers van kerkelijke en van universitaire verantwoordelijkheid. Van de kant van de faculteit dienen we

²⁷ TT, 42. *Theses on the Relationship between the Ecclesiastical Magisterium and Theology*, Thesis 9. De Internationale Theologische Commissie heeft ook praktische richtlijnen opgesteld voor het goed omgaan met situaties waarin meningsverschillen bestaan (zie Theses 11-12).

²⁸ F. BECHINA, *Betekenis en zending van het katholieke hoger onderwijs in Europa*, in *Samen Sterk. Toespraken ter gelegenheid van de opening van het studiejaar 2010-2011, en de start van de samenwerking van de Fontys Hogeschool Godsdienst Levensbeschouwing met de Tilburg School of Theology*, Tilburg, 2011, pp. 13-28, spec. p. 14: “Rome kijkt dus met bijzondere aandacht naar Nederland. En dat niet uit wantrouwen of omdat men hier afwijkingen van de geloofsleer vermoedt. Nee, Rome volgt Nederland scherp omdat wat hier gebeurt een soort testcase of proeftuin geworden is voor de presentie van de Kerk in de universitaire wereld in Europa”.

dit vertrouwen waard te zijn en begrip te tonen voor de verwachtingen die de kerk en haar leiding terecht heeft ten aanzien van die faculteit. Aan de verdere versterking van dat vertrouwen zullen alle partijen hun steentje moeten blijven bijdragen, omdat uiteindelijk alle betrokkenen daar baat bij hebben.

Hoe kan de faculteit haar dienstwerk ten overstaan van de kerk vervullen? Uiteraard doet ze dit in de eerste plaats door mensen, die later een verantwoordelijkheid in de kerk zullen dragen, een stevige theologische opleiding aan te bieden. Verder wil ik hier op twee zaken wijzen. Ten eerste, de Faculteit kan de snelle evolutie van de kerk van Nederland en West-Europa loyaal én kritisch begeleiden. Het is voor iedereen duidelijk dat de kerk in Nederland een fase van drastische inkrimping meemaakt: minder kerkelijk personeel, minder financiën, minder materiële infrastructuur (kerkgebouwen), minder impact op de maatschappij²⁹. De TST kan de kerk helpen een cognitieve en feitelijke minderheidspositie in te nemen, en toch een herkenbare stem te hebben in de hedendaagse samenleving door vanuit haar katholieke identiteit in gesprek te gaan met allen. Op die manier geeft zij gestalte aan wat de term ‘katholiek’ eigenlijk betekent, namelijk met oog voor het geheel van de wereld. Onze godsdienstsociologen en praktische theologen hebben zich met deze vragen ingelaten en doen dit nog³⁰.

Ten tweede, de Faculteit kan de kerk helpen in dialoog te blijven met evoluerende cultuur. The ITC heeft op dit punt achtenswaardige dingen gezegd (TT 51-58). “Heel de Kerk leeft als het ware op het grensvlak tussen het evangelie en het leven van iedere dag en zo ook op de grens tussen verleden en toekomst, want de geschiedenis gaat voort. De Kerk is voortdurend in gesprek en in beweging en binnen die zo dynamisch betrokken gemeenschap van gedoopten hebben bisschoppen en theologen eigen verantwoordelijkheden (TT, 52) ...Theologie heeft daarbij een eigen competentie en verantwoordelijkheid. Omdat zij voortdurend in gesprek is met de sociale, religieuze en culturele stromingen van de tijd en openstaat naar andere wetenschappen die met hun eigen methoden die ontwikkelingen bestuderen, kan theologie de gelovigen en het leergezag helpen om het belang in te schatten van ontwikkelingen, gebeurtenissen en trends in de menselijke geschiedenis en te onderscheiden en te duiden op welke manier de Geest daar doorheen wellicht spreekt tot de Kerk en de wereld” (TT, 53). “De afgelopen eeuwen gaven grote sociale en culturele ontwikkelingen te zien. Te denken valt bijvoorbeeld aan de ontdekking van historiciteit, en aan bewegingen als de verlichting en de Franse Revolutie (met vrijheid, gelijkheid en broederschap als idealen), bewegingen voor emancipatie en vrouwenrechten, vrede en gerechtigheid, bevrijding en democratisering, en milieu. De ambivalentie van de menselijke geschiedenis heeft de Kerk er op sommige momenten in het verleden toe gebracht, overbezorgd te zijn over zulke bewegingen, er alleen bedreigingen in te zien voor de christelijke leer en het geloof, en de betekenis ervan over het hoofd te zien. Maar in die houding is langzaam verandering gekomen, dankzij de *sensus fidei* van het volk van God, de

²⁹ Godsdienstsocioloog Staf Hellemans zet drie mogelijke scenario's uit van de richting waarin de kerk kan uitgaan, mede afhankelijk van de reacties van haar gezagsdragers: 1. De kerk wordt een sekte; 2. Ze wordt een restkerk van religieus geïnteresseerde volledig aan de cultuur aangepaste personen; en 3. Ze wordt een vitale minderheidskerk, die zowel naar de brede maatschappij als naar een kring van zoekers om haar heen iets waardevols te melden heeft. Zie S. HELLEMANS, *Het tijdperk van de wereldreligies. Religies in agrarische en in moderne samenlevingen*, Zoetermeer/Kapellen: Meinema/Pelckmans, 2007, pp. 192-194.

³⁰ Cfr. P.C. BEENTJES (ed.), *The Catholic Church and Modernity in Europe* (Tilburg Theological Studies/Tilburger Theologische Studien, 3), Berlin: Lit Verlag, 2009; S. HELLEMANS & J. WISSINK (eds.), *Towards a New Catholic Church in Advanced Modernity. Transformations, Visions, Tensions* (Tilburg Theological Studies/Tilburger Theologische Studien, 5), Berlin: Lit Verlag, 2012; S. HELLEMANS, J. VAN DEN EIJNDEN & P. RENTINCK (red.), *Een katholieke Kerk met toekomst. Bij het afscheid van Jozef Wissink als hoogleraar Praktische Theologie aan de Faculteit Katholieke Theologie te Tilburg* (Theologische Perspectieven, 8), Bergambacht: Uitgeverij 2VM, 2012.

heldere waarneming van profetische individuele gelovigen, en de geduldige dialoog die theologen gevoerd hebben met de hen omringende culturen” (TT, 55). Kortom theologie heeft niet enkel een apologetische dimensie maar ook een dialogaal karakter. Ze legt niet alleen verantwoording af van de hoop die in haar leeft, maar ze treedt ook in gesprek met de omringende cultuur die voortdurend in beweging is.

3. THEOLOGIE ALS DIENST AAN DE SAMENLEVING

Wegens haar opdracht en haar positie binnen de universiteit en de kerk stelt de theologie zich ten dienste van de samenleving. We sluiten ons betoog met enkele reflecties op dit domein.

Het feit dat de staat via het ministerie van onderwijs theologische faculteiten financiert, wijst erop dat de burgerlijke overheid beseft dat een academische opleiding van religieuze ambtsdragers een bijdrage is aan het goede samenleven tussen mensen van verschillende kerken, religies en culturen. De burgerlijke overheid heeft er immers belang bij om academische opleidingen van erkende religies te financieren, en dit om fundamentalistische ontsparingen van religies te voorkomen. Hetzelfde geldt overigens voor seculiere levensbeschouwingen.

Theologie kan een bijdrage leveren aan het ‘bonum commune’ in de burgerlijke samenleving door samen met andere wetenschappen de fundamentele vragen en uitdagingen die zich vandaag stellen op het niveau van het individu en van de samenleving te proberen te beantwoorden.

Laten we beginnen met het niveau van het individu. Elke mens wordt tijdens zijn leven geconfronteerd met fundamentele vragen: waar kom ik vandaan, wat moet ik doen, en wat is mijn bestemming? Hoe ga ik om met de liefde en de mislukking ervan? Hoe ga ik om met allerlei vormen van lijden, van handicaps, van zinloos geweld, van schuld en kwaad? Hoe ga ik om met ouder worden en met ouderen in mijn familie, mijn omgeving en in de samenleving? Hoe ga ik om met de enige zekerheid van mijn leven, dat ik moet sterven? Het zijn vragen waarmee vele mensen geconfronteerd worden en waarmee de politici en de maatschappij zich inlaten. Theologen kunnen, in het licht van de eeuwenoude wijsheid van de joods-christelijke traditie, een zinvolle bijdrage leveren tot het omgaan met en het beantwoorden van deze levensvragen.

Vervolgens kan de theologie een bijdrage leveren aan *Understanding Society* en door dit ‘begrijpen’ ook oplossingen aanreiken voor de grote maatschappelijke uitdagingen in de komende decennia. Meer nog, de maatschappelijke relevantie van de theologie hangt grotendeels af van de mate waarop ze haar agenda laat bepalen door de vragen en uitdagingen die haar door de maatschappij en de samenleving gesteld worden. Ik som er enkele op, zonder daarbij volledigheid te betrachten:

- De theologie kan een bijdrage leveren aan het Europees project, door onderzoek te doen naar de christelijke wortels van de Europese identiteit en deze in het bewustzijn te brengen van beleidsmakers.
- De theologie kan fungeren als een levend geheugen van onze Westerse cultuur. Mensen lopen vaak als blinden door de producten van hun eigen cultuur. Ze kennen nauwelijks de Bijbel, een van de grondlagen van ons waardensysteem, van architecturale en beeldende kunst en van musicale expressies van de christelijke traditie (b.v. de passies van J.S. Bach). De theologie leert Westerse mensen hun eigen cultuur lezen en begrijpen. Begin volgend jaar verhuist de Utrechtse vestiging van de TST naar de binnenstad. We worden er burens van het Catherijneconvent, het belangrijkste museum van religieuze kunst in Nederland en erbuiten. Dat biedt interessante mogelijkheden voor gemeenschappelijke onderzoeks- en valorisatieprojecten.

- De wereld wordt bedreigd door een aanslepende financiële en economische crisis. Deze crisis is niet enkel een technische aangelegenheid. Het is een crisis van de morele waarden die ten grondslag liggen (of dienen te liggen) van ons financieel en economisch systeem. De theologie kan, vanuit de religieuze traditie van het christendom (bijvoorbeeld de wijsheid van de kerkvaders), een bijdrage leveren aan de reflectie op deze grondslagen en op verantwoord leiderschap in moderne samenleving³¹.
- In samenhang met het voorgaande, stellen we vast dat de kloof tussen arm en rijk toeneemt, in Nederland en wereldwijd. De theologie kan, uitgaande van de voorkeursoptie van de kerk voor de armen, modellen ontwikkelen en suggesties aanreiken over hoe deze kloof in een bepaalde context overbrugd kan worden.
- De wereld wordt geconfronteerd met de ecologische uitdaging. De theologie kan vanuit de leer van de schepping en de eschatologie hiertoe een bijdrage leveren³². Vanuit die inspiratie kan ze een middenweg bieden tussen enerzijds de opvatting die de aarde beschouwt als eigendom van de mensheid en dus als een onuitputtelijk reservoir van voedsel en goederen, en anderzijds een ecologische ideologie die de natuur en de kosmos zodanig vergoddelijkt dat geen of nauwelijks ruimte is voor het ombouwen van natuur tot cultuur en voor een verantwoord rentmeesterschap van de aarde.
- Tenslotte wil ik wijzen op de inter-culturele en inter-religieuze wereld waarin onze samenleving is terecht gekomen, en meer in het bijzonder op de uitdaging van de aanwezigheid van de Islam in onze Westerse cultuur. De theologie dient aandacht te besteden aan de problematiek van religieuze minderheden, meer bepaald aan de ervaringen van christenen in landen met dominante Islamcultuur. In het licht hiervan dienen vragen behandeld te worden zoals: Is een Europese Islam denkbaar en mogelijk? Welke zijn de voorwaarden hiertoe? De theologie kan in alle geval een substantiële bijdrage leveren aan de inter-religieuze dialoog op nationaal en internationaal vlak.

BESLUIT

Het is tijd om te besluiten. Mijn afscheidsrede is een poging om de plaats te bepalen van de theologie in de universiteit, de kerk en de samenleving. Mijn stelling is dat de theologie thuishoort in de drie domeinen en juist aan relevantie gaat winnen door op het snijpunt van academie, kerk en wereld te gaan staan, dat theologie zichzelf schade berokkent wanneer ze zich restloos identificeert met een van de drie domeinen, en anderzijds, dat universiteit, kerk en samenleving erbij kunnen winnen als ze de theologie een plaats gunnen in hun schoot, en tegelijk aanvaarden dat de theologie ook elders thuishoort.

Wie zulk een opvatting van theologie voorstaat, dient zich ervan bewust te zijn dat hij of zij in een complex spanningsveld terecht komt. Elke theoloog wordt geconfronteerd met een aantal spanningen: tussen geloof en rede, christendom en cultuur, academische en kerkelijke loyaliteit, bisschoppelijk en theologisch magisterium, lokale en universele kerk enz. Wie niet met deze spanningen kan leven, moet geen theoloog worden. Theoloog zijn is een spannend beroep, een roeping vol spanningen. Dat heb ik tijdens mijn hele leven tot nu toe mogen ervaren, in het bijzonder tijdens de zes voorbije jaren dat ik als decaan van de TST deze universiteit, de kerk in Nederland, en zo hoop ik, ook de samenleving mocht dienen.

³¹ Een recent voorbeeld hiervan is A. WIJNGAARDS, *Wereldse theologie – Publieke theologie en de economische wetenschap*, in *Tijdschrift voor Theologie* 52 (2012) 249-262.

³² Zie bijvoorbeeld L. ANDRIANOS, K. KENANDIDIS & A. PAPADEROS (eds.), *ECOTHEE. Ecological Theology and Environmental Ethics. Proceedings Kolymari, Crete, Greece. Orthodox Academy of Crete (OAC) June 2-6, 2008*, Chania, Crete, 2009.

U zult straks bij het uitgaan van de aula een boekje ontvangen met de tekst van mijn afscheidsrede. Ik heb er een afbeelding van de apostel Johannes in opgenomen, die in de Oosterse traditie “de theoloog” genoemd wordt. Meer bepaald heb ik de icoon uitgekozen die de titel draagt “Sint Jan de theoloog in stilte”. De icoon geeft de apostel Johannes weer in zijn laatste levensjaren, als een oudere "theoloog". In zijn handen houdt hij het Evangelie, met de aanvangswoorden van de proloog: "In het begin was het Woord ..." (Johannes 1:1). Links van hem is een engel weergegeven die het Evangelie in zijn oor fluistert. Maar de apostel kijkt niet naar hem op. Integendeel, hij slaat zijn ogen neer in contemplatie. De rechterhand van de heilige is naar omhoog gericht, waarmee hij een kruisteken op zijn mond maakt. Hij wil als het ware zijn mond bewaken om niets te zeggen dat uit zijn eigen verbeelding komt: de grote Evangelist wordt tot stilte herleid. De inspiratie voor het beeld ligt misschien wel in de beroemde uitspraak van de monnik Evagrius: “Wie theoloog is, bidt echt. En wie echt bidt, is theoloog”.

Waarom heb ik dit beeld gekozen? Wel, ik heb in mijn leven tot nu toe veel gesproken en geschreven over God, en dit binnen het kader van de academische theologie. Toch heb ik daarbij soms de indruk dat ik dat ik wel een en ander ‘weet’ over God, maar Hem daarom nog niet echt ‘ken’. Ik hoop dat me nu nog een ruime tijd gegund wordt om me vrij te maken voor gebed en contemplatie, een tijd van luisteren, met de vinger op de mond, zodat het mysterie dat wij God noemen zich aan mij meer kenbaar maakt.

Literatuur

- ANDRIANOS, L., K. KENANDIDIS & A. PAPADEROS (eds.), *ECOTHEE. Ecological Theology and Environmental Ethics. Proceedings Kolymari, Crete, Greece. Orthodox Academy of Crete (OAC) June 2-6, 2008*, Chania, Crete, 2009
- APCZYNSKI, J. (ed.), *Theology in the University* (The Annual Publication of the College Theology Society 1987,3), Lanham – New York – London: University Press of America, 1990.
- BARON, M. -C., *La fonction ecclésiale de la théologie à partir de l'œuvre d'Yves-Marie Congar. Evaluation pour de nouvelles perspectives institutionnelles*, Lille: ANRT, 2009.
- BECHINA, F., *Betekenis en zending van het katholieke hoger onderwijs in Europa*, in *Samen Sterk. Toespraken ter gelegenheid van de opening van het studiejaar 2010-2011, en de start van de samenwerking van de Fontys Hogeschool Godsdienst Levenbeschouwing met de Tilburg School of Theology*, Tilburg, 2011.
- BEENTJES, P.C. (ed.), *The Catholic Church and Modernity in Europe* (Tilburg Theological Studies/Tilburger Theologische Studien, 3), Berlin: Lit Verlag, 2009.
- BOEVE, L., *Theology at the Crossroads of Academy, Church and Society*, in *ET-Studies. Journal of the European Society for Catholic Theology* 1 (2010) 71-90.
- BORGMAN, E., *Tilburg University. Met het oog op goed leven. Cobbenhagen en onze universitaire cultuur*, Tilburg University, 2011.
- BUVE, J., *Plato in het Vaticaan. Pleidooi voor gezond verstand in Kerk en Democratie*, Deventer: Deventer Universitaire Pers, 2012.
- DE DIJN, H., *Geef de leraren hun vak terug. Over het onderwijs en de markt*, in *Ons Erfdeel* 55 (2012/3) 112-119.
- DENAUX, A., *Katholieke theologie in een context van (post)moderniteit. Lezing tijdens de faculteitsdag van de Faculteit Katholieke Theologie Utrecht van de Universiteit van Tilburg*, Utrecht, 2006.
- DENAUX, A., *Theologie en Geesteswetenschappen: tussen geloof en cultuur*, in *Annalen van het Thijmgenootschap* 100 (2012/5).
- DENAUX A. & A. DE RUYTER, *UvT bewust van haar identiteit*, 2011 (pro manuscripto).
- DILTHEY, W. (1883), *Einleitung in die Geisteswissenschaften. Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und der Geschichte*, heruitgave Stuttgart: Teubner, 1922, ⁸1979.

- HELLEMANS, S., *Het tijdperk van de wereldreligies. Religies in agrarische en in moderne samenlevingen*, Zoetermeer/Kapellen: Meinema/Pelckmans, 2007.
- HELLEMANS, S., J. VAN DEN EIJNDEN & P. RENTINCK (red.), *Een katholieke Kerk met toekomst. Bij het afscheid van Jozef Wissink als hoogleraar Praktische Theologie aan de Faculteit Katholieke Theologie te Tilburg* (Theologische Perspectieven, 8), Bergambacht: Uitgeverij 2VM, 2012.
- HELLEMANS, S. & J. WISSINK (eds.), *Towards a New Catholic Church in Advanced Modernity. Transformations, Visions, Tensions* (Tilburg Theological Studies/Tilburger Theologische Studien, 5), Berlin: Lit Verlag, 2012.
- HIRSCH BALLIN, E., *Hein van Oorschot: understanding the catholic tradition*, in *Acta Amicorum Hein van Oorschot*, Tilburg, [2012], pp. 9-12.
- ITC, *Theology Today. Principles, Perspectives and Criteria*. NL vertaling INTERNATIONALE THEOLOGISCHE COMMISSIE, *Theologie vandaag. Perspectieven, principes en criteria*, in *Collationes. Tijdschrift voor Theologie en Pastoraal* 42 (2012) 177-222.
- KEULARTZ, J. (red.), *Kritiek van de historische rede. Wilhelm Dilthey. Inleiding Jozef Keulartz, vertaling Wilfred Oranje*, Amsterdam: Boom, 1994.
- LOUGHLIN G., *Theology in the University*, in I. KER & T. MERRIGAN (eds.), *The Cambridge Companion to John Henry Newman*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, pp. 221-240.
- MERRIGAN, T., *Newman on the Practice of Theology*, in *Louvain Studies* 14 (1989) 260-284.
- NEWMAN, J.H., *The Idea of a University* (ed. I.F. Ker), Oxford, 1976.
- NEWMAN, J.H., *Preface to the Third Edition*, in *The Via Media of the Anglican Church*; Vol. I, Westminster, MD: Christian Classics, 1978, pp. xv-xciv, spec. xl-xli.
- TERCIC, H., *De gelovige visie op de dynamiek van het conflict in Newmans denken*, in *Communio* 32 (2007) 434-447.
- Uitgesproken theologisch – Essays naar aanleiding van 50 jaar TvT*, in *TvT* 51,1 (2011)
- VAN DER DUYN SCHOUTEN, F., *De universiteit en profile en en face. Rede ter gelegenheid van de opening van het academisch jaar van de Protestants Theologische Universiteit*, 31 augustus 2012.
- WIJNGAARDS, A., *Wereldse theologie – Publieke theologie en de economische wetenschap*, in *Tijdschrift voor Theologie* 52 (2012) 249-262.

CURRICULUM VITAE A . DENAUX

Date of Birth

June 21st, 1938, Bruges, Belgium

Education

Primary and Secondary School (“Grieks-Latijnse Humaniora”), Sint Lodewijkscollege, Bruges
 Philosophy, Diocesan Seminary, Bruges 1957-58
 Theology, Diocesan Seminary, Bruges, 1960-1963
 Catholic University of Louvain, Belgium (K.U. Leuven):
 Bachelor in Germanic Philology, 1958-1960
 Master in Biblical Philology and Doctorate Theology (STD), 1963-1967

Teaching, Research and Management

Diocesan Seminary of Brugge

Professor in Exegesis of the New Testament, Biblical Theology, Biblical Greek, Ecclesiology, Ecumenism and Church Music, 1967-1992

Rector of the Diocesan Seminary of Bruges, 1981-1992

Faculty of Theology of the K.U. Leuven, Department of Biblical Studies

Part-time professor, 1990-1992

Full-time professor, 1992-2003

Vice dean Research, 1999-2003

Emeritus professor, since October 1st, 2003

Leo XIII seminary in Leuven

Rector, 1992-2003

Spiritual Director, since October 1st, 2003

Promoter of a Research project on “The Language and Style of Luke-Acts” (1999-2003), financed by the Research Department of the K.U. Leuven and by the “Fund for Scientific Research – Flanders” (Belgium)

National Catholic Theological Institute (NCTI), Karachi, Pakistan

Guest lecturer, 2004

St. Andrew’s Biblical Theological Institute, Moscow, Russia

Guest lecturer, 2005

Tilburg School of Catholic Theology, Tilburg University, the Netherlands

Dean, 2007-2012

Membership

Member of the Society of New Testament Studies (SNTS), since 1988

Member of the Societas Novi Testamenti Conventus (SNTC), since 1974

Chair of the National Roman Catholic Commission for Ecumenism (Belgium), 1986-2007; member since 2007.

Representative of the R.-C. Church in the “Concertation of Christian Churches in Belgium”, 1989-2007

Peritus at the Synod of Bishops on the Formation of the Priests, Rome, 1990

Observer of the “Council of the Special Synod of Bishops for the Netherlands” 1988-1996

Member of ARCIC II (“Anglican Roman Catholic International Commission”), 1992-2005, and of ARCIC III, since 2011
 International President of “International Ecumenical Fellowship (IEF)”, 2001-2007; regional president of IEF Belgium, since 2009
 Chair of the “Interdiocesan Working Group concerning Sects and New Religiosity” (Belgian Bishops’ Conference), since 1997
 Chair of the “Information and Advice Center concerning Harmful Sectarian Organisations” (Brussels, Belgium), 1999-2005; member of the same commission, since 2007.
 Member of the “International Theological Commission of the R.C. Church”, Rome, since 2004

Personalia

Priest of the Diocese of Bruges, since 13-07-1964
 Titular Canon of the Cathedral of Bruges, Belgium, since 1983
 Honorary Canon of the (Anglican) Cathedral of Lincoln (England), since 1982

Editorial Responsibility

Collationes. Tijdschrift voor Theologie en Pastoraal
 Member of the Editorial Board, 1970-1992
 General Editor, 1977-1990, since 2006